

ANAYASA HUKUKU

BİRİNCİ BÖLÜM / ANAYASA TARİHİ

A- Dünyada Anayasal Hareketler

Anayasa hukuku, devletin kuruluş ve örgütlenmesi ile kişilerin temel hak ve özgürlüklerini konu alan hukuk dalıdır.

Özgürlük Belgesi

- Dünyada ilk anayasal belge 1215 tarihli Manga Carta Libertatum - Özgürlük Sartı olarak kabul edilir. Çünkü bu belge devlet iktidarını sınırlandıran ve yöneticilerin keyfi davranmasını engelleyen ilk belgedir.
- Dünyanın ilk Anayasası, **1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır.**

B. Ülkemizdeki Anayasal Gelişim Sürecine Bakış

B1. Sened-i İttifak

Osmanlı imparatorluğu döneminde, Padişahın yetkileri mutlak ve sınırsızdı. Divan sadece danışma organıydı. Padişahın yetkilerini, ilk kez sınırlayan anayasal belge Sened-i ittifaktır. Bu belge ile

- Artık sadrazamın da yönetim işlerine katılması ve sorumlu olması,
- Sened-i İttifakta, reayanın korunması ve onlara zulmedilmemesi,
- Vergilemede ölçülülük,
- Sadrazamın kanuna aykırı işlem yapmaması,
- Soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi gibi ilke ve haklara yer verilmiştir.

Bu belge halka doğrudan bir güvence veremediği için Hukuk devleti belgesi sayılmamaktadır.

B2. Tanzimat Fermanı

1839'da kabul edilen Tanzimat **Fermanında**;

- Herkesin canı, malı, ırzı korunacaktır.
- Vergi (kanunilik) işleri de bir düzene bağlanacaktır
- Askerlik işleri de bir düzene bağlanacaktır
- Suç ve cezaların kanunla düzenlenecektir
- Genel müsadere cezası kalkmıştır
- Yargılama hakkı ve yargılamanın aleniliği hükmü kabul edilmiştir.
- Mülkiyet hakkı sağlanmıştır.
- Osmanlı vatandaşları arasında hukuksal eşitlik sağlanacak, kanun önünde herkes eşit sayılacaktır.
- Bütün Osmanlı vatandaşlarının canı ve malı devletin güvencesi altında olacak, Hristiyan, Müslüman vb. ayrımlar yapılmayarak devlet herkesin ırz ve namusunun korunması için her türlü tedbiri alacaktır.

ANAYASA HUKUKU

- Her bireyden geliri oranında vergi talebinde bulunulacaktır. Vergi toplanmasındaki adaletsizliklerin önüne geçilecektir.
- İltizam usulü kaldırılacaktır.
- Rüşvet ve adam kayırma olaylarına son verilecektir. Halkın devlete ve yöneticilere güven duyması için çaba sarf edilecektir.

Dikkat: Tanzimat fermanı hukuk devletine geçişin ilk adımı olarak kabul edilebilir.

B3. 1856 Tarihli Islahat

- Din farkı gözetilmeden bütün uyruklara eşit davranılacağı bildirilmiştir.
- Farklı dine mensup uyruklarında memur ve asker olabilecekleri hükmü getirilmiştir.
- Azınlıklar da bütün devlet memurluklarına girebilecektir.
- Azınlıklardan askerlik için bedel kabul edilecektir.
- Gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi kaldırılacak
- Mahkemelerde herkes inancına göre yemin edecek, karma mahkemeler kurulacaktır.
- Din ve mezhep hürriyeti sağlanarak azınlıklara okul, kilise ve hastane açma hakkı verilecektir.
- Azınlık ve yabancılara küçük düşürücü sözler söylenmeyecektir.

Dikkat: Bu fermanın ilk kez hukuki eşitliği sağladığı söylenebilir.

B.4. 1876 Kanuni Esasi

Özellikler:

- Türk tarihinin ilk anayasasıdır.
- Yapımında "Genç Osmanlılar" etkili olmuştur.
- Bütçenin yıllık olma ilkesi, hâkimlerin azledilemeyeceği hükmü, Kanuni hâkim güvencesi, Vergilerin kanuniliği ilkesi ilk kez anayasada yer aldı. Hâkimlerin "mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi" "yargılamanın aleniliği ilkesi", "nak arama özgürlüğü", mahkemelerin görev alanlarına giren bir davayı görmekten kaçınamayacağı", gibi önemli ilke ve güvenceler yer almaktadır.
- Mahkemeler, şeriye ve nizamiye mahkemeleri olarak iki türdür. Anayasaya göre, kanunun uygun gördüğü durumlarda tahkim dahi mümkündür.
- Bakanlar Kurulu, Meclis toplantıda olmadığı zaman, zaruri hallerde, Meclisin toplanıp karar almasına kadar, muvakkaten yürürlükte olan kanun kuvvetinde karar alabilir. **KHK**
- Yasama dokunulmazlığı ilk kez bu anayasada yer almıştır
- Yetki genişliğinden bahsedilmiş ve ayrıca yerel yönetimlerden bahsedilmiştir.
- Bakanları ve yüksek yargı üyelerini yargılamak için otuz kişiden oluşan bir yüce divan oluşturulmuştur.
- **İlk kez olağanüstü hal rejimine yer verilmiştir. İhtilal ortaya çıkacağına dair işaretler görüldüğünde, o yerde olağanüstü hal ilan edilebilecektir.**
- Heyet-i Ayan üyeleri, Padişah tarafından atanır ve ömür boyu görevde kalır. Heyet-i Ayanın üye sayısı ve başkanı Padişah tarafından belirlenmektedir. Üye seçilebilmek için en az kırk yaşını doldurmuş olmak gereklidir.

ANAYASA HUKUKU

- Heyet-i Mebusan üyeleri (milletvekilleri) ise, halk tarafından, iki dereceli bir seçimle ve 4 yıl süreyle seçilmektedirler. Anayasaya göre tekrar seçilmek mümkündür. Her üye, yalnız kendilerini seçenleri değil, tüm Osmanlıyı temsil edecektir (Milletin temsili ilkesi). Her ellibin kişiye bir üye düşecektir. Osmanlı tebaasından olmayan, Türkçe bilmeyen, otuz yaşını doldurmayan, iflas ile mahkûm olan, hacir altına alınan kişiler üye seçilememektedirler.
- Padişahın yetkileri çok fazladır. Mesela; Padişahın muhalifleri sürgüne gönderme yetkisi vardır. Padişah meclisi feshedebildiği halde meclisin padişaha karşı kullanabileceği ciddi bir hukuki silah yoktur. Kanun tasarısı teklif etme hakkı Bakanlar Kuruluna aittir. Meclisler ancak padişahın izin aldıktan sonra kanun teklif edebilir. Yine kanunların yürürlüğe girmesi için son aşamada padişahın onayı şarttır (Mutlak veto). Hükümetin sivasî sorumluluğu Meclise karşı değil, Padişaha karşıdır. Bakanlar Kurulu için güvenoyu yoktur. Bakanların atanması, azilleri yetkisi Padişaha aittir

NOT: 1909 Değişiklikleri

- Padişahın muhalifleri sürgüne gönderme yetkisi kaldırılmıştır.
- Mebusların kanun teklif etmesi için padişahın izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Padişahın meclisi feshetme yetkileri sınırlandırılmış, Padişahın Meclisi feshetmesi, Ayan Meclisinin fesih kararını onaylaması ve üç ay içinde seçim yapılması şartlarına bağlanmıştır.
- Bakanların hükümet siyasetinden dolayı birlikte ve bireysel olarak Meclise karşı sorumlu olacakları açıkça düzenlenerek parlamenter rejime geçişin adımlarından birisi atılmıştır. Meclisin, Bakanlar Kurulunu güvensizlik oyuyla düşürebileceği esası benimsenmiştir.
- Padişahın Meclisi feshetme yetkisi ile diğer yetkileri sınırlandırılmıştır (DİKKAT! Kaldırılmamıştır). Padişahın Meclisi feshetmesi, Ayan Meclisinin fesih kararını onaylaması ve üç ay içinde seçim yapılması şartlarına bağlanmıştır.
- Padişah and içecektir
- Padişah kararlarında başbakan ve ilgili bakanın imzası bulunacaktır (karşı-imza kuralı).
- Padişahın kanunları yayımlamama yetkisi kaldırılarak, Padişaha kanunu iki ay içinde yayımlama veya geri gönderme yetkisi tanınmıştır. Buna göre Meclis, geri gönderilen bir kanunu üçte iki çoğunlukla kabul ederse, Padişah kanunu onaylamak zorundadır. (Böylece Padişahın kanunlar üzerindeki mutlak veto yetkisi, güçleştirici vetoya dönüşmüştür).
- Padişahın uluslararası antlaşmaları onaylama yetkisi, Meclisin tasdiki şartına bağlanmıştır.
- Basında sansür yasaklanmış, haberleşme özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü getirilmiş, toplanma ve dernek kurma haklarının sınırları belirlenmiştir.

Dikkat: Bu değişikliklerle batılı anlamda meşruti monarşi ilk kez gelmiştir.

B.5. 1921 Anayasası

Özellikler;

- 1921 Anayasasının en devrimci ilkesi milli egemenlik ilkesidir.
- Yerinden yönetim ilkesini kabul edilmiştir
- Meclis Hükümeti Sistemi örneğidir.
- Türk anayasaları içinde en kısa olanıdır. Ancak "kanuni esası" de uygulandığı için aslında iki anayasalı bir dönemdir.
- Türklerin tek yumuşak anayasasıdır.
- Meclisin çalışmalarına ara vermeyeceği kararı alınmıştır. Meclis seçimlerinin iki yılda bir yapılacağı, tekrar seçilmenin mümkün olduğu, seçimlerin bir sene uzatılabileceği, vekillerin tüm milleti temsil edecekleri ve yeni Meclis toplanana kadar eskisinin görevde kalacağı hükme bağlanmıştır."
- 1923 değişiklikleriyle "Cumhuriyet" ilk kez anayasaya girdi ancak değiştirilebilir. Değiştirilemez hüküm olması 24 anayasasıyla birlikte.
- Bakanlar Kurulu doğrudan doğruya Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçilecektir. Hükümetin doğal başkanı TBMM başkanıdır ve Hükümet TBMM'nin denetimi altındadır. Valileri meclis atayacaktır.
- Anayasada 1923 Yılında Yapılan Değişikliklerle;
 - Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyet olarak kabul edilmiştir (md.1). Sonraki Anayasalarda Cumhuriyet, Devlet şekli olarak ifade edilecektir.
 - Türkiye Devletinin Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunacağı ve Meclisin idare görevini İcra Vekilleri aracılığıyla yerine getireceği hükümleri kabul edilmiştir.
 - Devletin dininin İslam ve resmi dilinin Türkçe olduğu hükmü getirilmiştir.
 - Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilecektir. Cumhurbaşkanının tekrar seçilebilmesi mümkündür. Cumhurbaşkanı, gerek görürse Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.
 - Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilecektir. Bakanlar, Başbakan tarafından Meclis üyeleri arasından seçilecek ve tamamı Cumhurbaşkanınca Meclisin onayına sunulacaktır. Böylece, ilk TBMM döneminde uygulanan bakanların tek tek Meclis tarafından seçilmesi usulüne son verilmiş, parlamenter hükümet modeline daha yaklaşan bir hükümet kurma yöntemi benimsenmiştir.

NOT:

Anayasalar değiştirilebilmelerine göre ikiye ayrılır.

1. Yumuşak Anayasa: Yumuşak anayasa, normal kanunlarla aynı usullerle değiştirilebilen (kolay değişebilen) anayasa olarak tanımlanmaktadır. **Türk anayasacılık tarihinin tek yumuşak anayasası 1921 anayasasıdır.**

2. Sert (Katı) Anayasa: Katı anayasa, adi kanunlara göre daha zor değiştirilebilen anayasalardır. Kriterler:

Bir anayasada değiştirilemeyecek maddeler olması

Anayasayı değiştirmek için nitelikli teklif ve karar yeter sayıları aranması

Anayasa değişikliği sürecinin uzaması (Anayasanın halkoyuna sunulması, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisinin varlığı, iki kere görüşülüp oylama iki meclis tarafından oylama) Anayasayı katılaştıran hükümlerdir.

NOT:

Hükümet Sistemleri

A. Kuvvetler Birliği Sistemleri

Kuvvetler birliği sistemleri yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı erkte birleştiği hükümet sistemleridir.

1. Yasama ve yürütme bir kişide birleşmişse: Orada ya “**Mutlak Monarşi**” ya da “**Diktatörlük**” vardır. Unutulmaması gereken husus monark (kral, kraliçe, padişah) yetkilerini halkın seçtiği bir meclisle paylaşıyorsa bunun mutlak monarşi değil “Meşruti Monarşi” olduğudur.

2. Yasama ve yürütme bir meclis veya organda birleşmişse: Orada “Meclis Hükümeti Sistemi” vardır. Bu sistemde yasama organı hem kanun yapmakta, hem de kendi yaptığı kanunları uygulamaktadır. Türk anayasaları içinde bu sistemi saf olarak benimseyen tek anayasa 1921 anayasadır.

B. Kuvvetler Ayrılığı Sistemi

1. Yasama ve yürütme birbirinden sert bir şekilde ayrılmışsa: Orada “**Başkanlık Sistemi**” vardır. **Bu sistemde;**

- Aynı anda hem yasamanın hem de yürütmenin parçası olunamaz.
- Yasamanın yürütmeyi, yürütmenin de yasamayı fesih yetkisi yoktur.
- Bakanları başkan atar ve görevlerine başkan son verir. Meclisin güven oylaması yoktur.
- Başkan kararnemelerle çok güçlü yetkilere sahiptir. Dolayısıyla başkan halk seçer

2. Yasama ve yürütme birbirinden yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrılmışsa: Orada “**Parlamentar Sistem**” vardır. Bu sistemde;

- Aynı anda hem yasamanın hem de yürütmenin parçası olunabilir.
- Yasamanın yürütmeyi, yürütmenin de yasamayı fesih yetkisi vardır.
- Yürütme kural olarak düalisttir. Sorumsuz kanadını Cumhurbaşkanı, sorumlu kanadını ise Başbakan ve bakanlar kurulu oluşturur.
- Meclis içinden bir başbakan atanır.
- Bakanlar Kurulunun kollektif sorumluluğu gereği mecliste bakanlar kurulu için güven oylaması vardır.

Diğer bütün türler (Yarı başkanlık, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi) bu iki sistemin versiyonlarıdır.